

Vera Vukajlović
Polemično navzgor in navzdol

Jože Pogačnik: **PONORELI KOMPASI: sodobnikova beležnica**
Zbirka Razpotja: razprave, eseji, člani, 46. Založba Obzorja, Maribor 1996

Ponoreli kompasi so zbirka štirinajstih besedil, ki nihajo med strogimi literarnimi razpravami, na primer o "zgodovinski določenosti literarno-zgodovinskih pojmov" ali obdobjih v slovenski književnosti, in splošno humanistično esejistiko. Vsa besedila so že – kljub siceršnji avtorjevi pedantnosti nikjer ne piše, kdaj – izšla v mariborskih *Dialogih* pod naslovom *Sodobnikova beležnica*. Gre za "zapise o aktualnih problemih kulture in humanistike, kakor jih vidi človek, ki stoji znotraj takšne tematike". Besedila so ujeta med *Predgovor* in besedilo *Človek v mreži časa in prostora*, ki je prav posebno izrazilo, saj ne gre za kakšno globalno razmišljanje o človeku in času in prostoru, temveč za obširnejšo (samo)predstavitev avtorjevega življenja in dela, ki na grobo orisuje področja delovanja, navaja nekaj naslovov iz bibliografije, predvsem pa pred širšo slovensko bralno publiko razgrinja vse tiste razloge, ki so pripeljali do njegovega več kot tridesetletnega slovenističnega in slavističnega delovanja zunaj Slovenije, predvsem v Zagrebu, Novem Sadu in nazadnje na pedagoški fakulteti v Osijeku.

Pogačnikov pogled na njegovo "izločenost" – čeprav je v Sloveniji ves čas objavljajal, od knjižnih izdaj iz zadnjega časa se spominjam obsežne pregledne razprave o slovenski literaturi 20. stoletja, ki je izšla prevedena v *Le Livre Slovène* konec osemdesetih – njegovo povzemanje vanj vperjenih spletk od gimnazije naprej, ko so ga skoraj izključili iz mladinske or-

ganizacije, obračun pod pretvezo, da je "slodnjakovec" med študijem, nadaljevanje pritiskov nanj v Zagrebu in sploh ves čas, to je seveda pomembno predvsem zato, ker nam pomaga razumeti njegov živahni in polemični stil, pa tudi dosledno nedogmatičnost tega pisanja, ki ves čas išče in se opredeljuje do vsakršnih primerov togosti na področjih, o katerih piše, pa naj gre za poučevanje slovenske književnosti na vseh stopnjah, najbolj pa v srednjih šolah in na univerzah, ali za odzive na poskuse onemogočanja in diskvalifikacije njegovih kolegov, ki – očitno enako, pa z drugih teoretskih izhodišč – niso dobili zadostnega priznanja.

Ponoreli kompas so torej nekakšen poskus, kot nam pove že ponaslov *Sodobnikova beležnica*, da bi besedila, napisana za sprotno rabo, opravila dehierarhizacijo in prevrednotenje – teoretskih metod, posameznih slovenskih besednih ustvarjalcev iz preteklih obdobij, pouka književnosti ... Temeljna in večkrat zapisana trditev je, da je svet izgubil središče in da je zato treba znova utemeljiti način, kako literarna veda obravnava svoj predmet, saj je sedanja veda na eni strani privatizirana, ujeta med različne interesne skupine, ki si na podlagi preživelih teorij in stereotipov ohranjajo prostor v ustanovah, "generalizacije, podcenjevanje in sektaštvo so plodna zemlja" v stroki, hkrati pa so se izgubile vrednote, "v duhovnem življenju se ne spoštujejo več modrost, resnost in znanje", "barbarstvo je vdrlo v kulturo", kakor povzema za Finkelkrautom; Pogačnik je za nove izzive, vendar očitno zavrača geslo "everything goes". To je rahlo protislovno, saj je ves čas proti "heliocentričnim modelom" in za policentrižem, za prežemanje in tvorno spopadanje različnih konceptov in pogledov v kulturi, obenem pa je proti rokenrolu, govori, da nastajajo "popolni nesmisli v financiranju, in kar je še hujše, poveličevanje popolnoma obrobni pojavov", vredne uresničitve in vdano delo se komaj sramežljivo omenjajo ali celo zamolčujejo, neznatne vrednote pa odmevajo v javnosti kot dominantne. To udrihanje na obe strani je v Pogačnikovem pisanju navzoče ves čas; navzgor, klikam, žuga, da je njihova uzurpacija položajev, s katerih presojujejo in razumevajo dogajanja v kulturi in obravnavajo literaturo, neutemeljena, saj se je spremenil svet in mu je treba slediti z novimi, fleksibilnejšimi metodami – pogosto omenja hermenevtike, Gadamerja – prenoviti šolski sistem, predvsem seveda tako, da bodo v njem kot profesorji sodelovali res najboljši ... V isti sapi pa čisti precej tega, če že ne vse tisto, kar se nam, zraslim ob panku in

rokenrolu, zdi res živo, avtentično – v nasprotju z ukvarjanjem z "veličino malih" prezrtih narečnih avtorjev, sodobnikov Valentina Vodnika, na primer. Naslov *Ponoreli kompasi* torej ne govori o avtorjevem položaju, ampak o družbeni klimi in vsesplošni dezorientaciji, o zagatah, v katerih se znajdejo znanosti in vede, ki ne pretehtajo in premislijo svojega položaja tako temeljito, kot ga je za literarno Pogačnik, ki ostaja krmar in navigator, ki na ladji trdno drži krmilo v rokah in sledi v eno samo smer, ne meneč se za sirene množične kulture, med Scilo sterilnega akademizma, ki ga (je) onemogoča(1), in Karibdo lahkotnejših obravnava književnosti; tudi v sedanjih razmerah je Pogačniku jasno, kje so poli in kakšen kurz ubrati.

Pogačnikovo pisanje je še najbližje esejistiki, saj se zadane teme loteva kar najbolj na široko, pri tem je pogosto zelo natančno citiranje, ki razkriva avtorjevo veliko miselno širino in načitanost, občasno pa tudi precejšnjo nekonvencionalnost, saj pogosto aplicira teorije, ki prihajajo iz drugih znanosti in z drugih področij, na primer o tradiciji govori s pomočjo protidarwinovske biologije. Pogačnikovo pisanje po začetni zastavitvi problema, ki na grobo oriše temo, pogosto steče v njeno izčrpno obdelavo, pri tem se rad natančno, tudi dobesedno, sklicuje na predhodnike ali pa obkroži temo z razpravljanjem o obrobni pojavih, ki pomagajo osvetliti problematiko. Pri tem gre vedno skoraj do konca v globino, v etimologijo in povzemanje idej, izčrpno navaja misli predhodnikov, ob tem pa je ves čas polemičen, napisano osvetljuje skozi sodobno, lastno optiko. Pri tem preži na vsakršne deviacije, ki prihajajo z literaturi in kulturi tujih področij, na primer vzporednih znanosti, ideologije, morale, dosledno enako daleč pa sta mu v literarnih zadevah J. E. Krek in E. Kardelj, kritičen je tudi do povečevanja literarnih del slovenske emigracije, pa tudi do radikalnih političnih stališč, ki jih gojijo njene najbolj nespravljive struje.

Nekaj primerov za ponazoritev globine Pogačnikove obravnave predmeta: "o esejističnem in kritičnem diskurzu" natančno spregovori o zgodovini obeh pojmov, kaže na začetke njunega pojavljanja in razloge zanj in se ogreva za esejistično pisanje, ki ima prihodnost in svežino. Ali pa, kadar govori "o veličini malih in narobe", to je naslov poglavja, govori o prezrtem ali pa vsaj ne dovolj cenjenem Štefanu Modrinjaku, pri tem gre dejansko za besedilo o tem avtorju, ob katerem pa razgrinja celo paleto vzrokov, zakaj je nekdo zapostavljen, ker ga je usoda okrutno oropala prepotrebne

zastopanosti v kanonu. Ali pa govori o "vdoru barbarstva v kulturo" tako, da natančno, po poglavjih, povzema Finkielkrautovo knjigo, s katero se brez rezerve strinja, in jo priporoča kot "brevir, ki se vsak dan prebira, o katerem se zbrano premišlja in se ga poskuša uporabiti tudi v sodobni življenjski resničnosti".

Nič nimam proti Finkielkrautu, narobe, pa vendar se zdi, da je takšna hierarhija nekako tuja današnjemu času; zakaj ne bi ob Finkyju brali še marksista Jamesona, pa Baudrillarda, pa kakšnega ameriškega neokonservativca, pa apologijo norosti spod peres "shizoanalitikov" Guattarija in Deleuza, pa mehkomisleče Italijane, Lyotarda? V dobi zelo dejavnih, nikakor pa ne ponorelih kompasov je brevirjev cele knjižnice in nobenega razloga ne vidim, da bi se opredeljevali za eno samo knjigo.

Podobno lahko Pogačniku očitamo še marsikaj. S tem ko govori, da obdobja prvih treh desetletij pripadajo avantgardi, hoče na primer ponoviti star slovenistični trik, s katerim bi rad prikril resnični zaostanek za svetom, saj nikakor ne moremo reči, da so Delak, Kosovel z *Integrali*, Grum in zamejski futuristi dominantne literarne figure. Ali da pri govorjenju o regionalizmu popolnoma spregleda narečno sicer manj izrazite, zato pa literarno neprimerno močnejše avtorje iz slovenske Istre in Prekmurja in na koncu povzema, da je "regionalizem ostal na ravni jezikovnostilnega kompleksa". In podobno, to je verjetno posledica slabše vključitve v nekatere pomembne premike v slovenistiki in komparativistiki v zadnjem času, ki pa jih Pogačnik dovolj dobro nadomešča s temeljitim poznavanjem bivšega SH literarnega in literarnoteoretičnega prostora. *Ponoreli kompasi* so živahna, polemična knjiga nekoga, ki gleda na probleme slovenske kulture in vede o njej napol od zunaj, z distanco, hkrati pa pisanje nekoga, ki se še vedno oklepa svoje prave smeri in se viteško bojuje za tisto, kar je že za vedno izgubljeno.